

МОВНІ СИМВОЛИ-АРХЕТИПИ У ЗБІРЦІ БОРИСА ГУМЕНЮКА «ВІРШІ З ВІЙНИ»

Біла Ірина

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича (Чернівці)
bila.iryna@chnu.edu.ua

Івасюта Марина

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича (Чернівці)
m.ivasiuta@chnu.edu.ua

У сучасному українському мовознавстві актуальні дослідження, які привертають увагу до української ментальності та її визначальних рис – кордоцентризму, звернення до свого внутрішнього світу та самозаглиблення. Особливо продуктивним у цьому аспекті є вивчення українських архетипів, які втілюються в конкретному символічному образі. Мовні символи-архетипи – лексеми, що є символічними знаками для значної частини людства і водночас зазнають національно-специфічних трансформацій, характерних для певної культури. В умовах російсько-української війни на часі дослідження символів-архетипів, що постають у воєнних реаліях, і вдячним матеріалом для такої роботи є твори письменників, які з власного досвіду описують новітню українську історію.

Борис Гуменюк – сучасний письменник і військовий, який з 2014 року бере активну участь у боротьбі з російськими окупантами. Його збірка «Вірші з війни», як зазначають дослідники, «цікава і як одне з перших безпосередніх художніх свідчень війни на Сході» <...> Уперше враження новітньої війни постають перед читачем із такою безпосередністю, оголеністю та відкритістю, аж до шоківих подробиць. Б. Гуменюк запропонував свою версію «окопної правди», одягненої в поетичні шати» [3, с. 11].

Важливою рисою української культури є любов до землі, створена під впливом хліборобської культури і культом материнства. Архетип землі усвідомлюється як мати, батьківщина. У досліджуваній військовій ліриці Б. Гуменюка **земля** є символом «матері-годувальниці; Вітчизни; духовності; життя» [2, с. 287] – те, що треба захищати за будь-яку ціну, те, що дає життя і водночас стає захистом для воїна: *Коли копаєш **землю** / Коли шодня копаєш окоп чи траншею / Пригорщами вигрібаєш цю дорогу й ненависну **землю** / Кожна друга пригорща засипається тобі в душу / Вона скрипить у тебе на зубах / Ти ламаєш до неї нігті / Зрештою – у тебе немає і ніколи не буде іншої / Ти залазиш у неї як в лоно матері / Тобі в ній тепло й затишно / Ти раніше ніколи не відчував її так близько як зараз / І стаєте ви суть одно* [1, с. 15]. Автор прирівнює землю до лона матері як прихисток, місце, яке слугує певним оберегом для кожного бійця. Схоже трактування цього словесного символу бачимо і в таких рядках: *Мій одвічний невгамовний ворог / Заважає мені спати / Починає стріляти довгими затяжними чергами / Він розстрілює і вбиває*

мій сон / Коли він стріляє / Моя **земля** розступається / Дає мені прихисток / Мій ворог не знає що моя **земля** зі мною заодно [1, с. 55].

У воєнних реаліях особливого звучання набуває символ **крові** – «символ життя, душі», «смерті, агресивних намірів, війни, помсти» [2, с. 414], якою українські воїни платять за свободу: *Здригаюся / На слові **кров** усе згадую / **Кров** усе пам'ятає / **Кров** має власну біль і пам'ять / Щойно **крові** було по коліна / А зараз її по шию / Нічого крім **крові** / Війна* [1, с. 74].

У творах Б. Гуменюка ми фіксуємо поєднання землі й крові, чорного й червоного кольорів як маркерів війни: *Поки дійшли до кінця / Мій білий вірш став червоно-чорним / Чорне – це наша **земля** / Але чорним позначають зло недруга горе біль / У чорного може бути безліч інших варіантів / Натомість у червоного вони відсутні / Червоне – це завше **кров*** [1, с. 36]. Така кольорова гама оприявнює червоно-чорний стяг, який сьогодні є символом боротьби українців з окупантами: *Тим часом мій білий вірш / Червоним **чорніє** / Як повстанський прапор нашої боротьби* [1, с. 35].

Червоний та **чорний** кольори завжди були особливими для українців та мають свою семантику, яку Б. Гуменюк увиразнює в рядках своїх віршів. **Червоний** символізує «кров, кровопролиття, вогонь, рани, війну, жорстокість, лють, смерть. Червоним представлені всі сторони життя: з однієї – повнота життя, свобода й енергія; з іншої – ворожнеча, помста й агресивність» [2, с. 860]; на останньому наголошує поет в таких рядках: *Червоне* викликає тривогу / Натякає на кров – / Кожною краплею кричить до нас з полотна / Не треба забувати – у нас війна...» [1, с. 173]. **Чорний** – традиційно «символ заперечення і відчаю, символ злих, деструктивних сил» [2, с. 869], та в Б. Гуменюка актуалізується символічне значення смерті: *Далі **червоне** перетікає в бурю / Бурю – це фактично чорне / **Чорне** – це вже земля! / В землю перетікаємо ми / (Натяк на смерть) / Всі там будемо* [1, с. 173].

Традиційний український архетип **хати**, яка уособлює собою «батьківщину, рідну землю, тепло, затишок, захист» [2, с. 825], у текстах Б. Гуменюка транслюється через призму військових дій. Війна знищує, відбирає та руйнує все – навіть рідний дім. Хата символізує саму людину, її внутрішній світ, рідну малу батьківщину в реаліях війни: *Ще рік тому це була звичайна хата / З теплими вікнами / Гостинними дверима / Білими стінами / З новою покрівлею ... Коли прилетіла перша куля / **Хата** спершу навіть не зрозуміла що сталося / Тихо зойкнула / І так само тихо заплакала : / Куля поранила стіну* [1, с. 79–80]. Житло слугувало прихистком, місцем спокою та затишку. Відколи окупанти ступили на нашу землю, людям мимоволі доводиться покидати свої домівки, аби вижити, тому що тепер це місце небезпеки: ***Хата** здогадалася / У **хати** серце зомлівало від страху – / Люди – це сенс будь-якої **хати*** [1, с. 80]; *А потім прилетів снаряд випущений з граду / І влучив прямицько в **хату** / **Хата** підстрибила / Наче дівчина над вогнем на Купала* [1, с. 81]. Примітно, що автор порівнює хату із дівчиною на Купала, яка стрибає над вогнем та вирішує свою долю.

Серед національних символів-архетипів фіксуємо також образ **хліба**. До хліба завжди ставилися по-особливому як до чогось сакрального, священного [2, с. 832]. Б. Гуменюк звертається до цього образу в таких рядках: *Ви можете собі уявити який **хліб** родитиме поле / Де лезать бійці?! / (На пам'ять про нас їжте **хліб** з поля де ми полягли)* [1, с. 51]. Хліб, вирощений на святій, Богом даній нам українській землі, за яку наші бійці віддають життя заради мирного майбутнього, тому ця лексема набуває символічного значення життя.

Символ-архетип **вогню** актуалізується в поезії Б. Гуменюка як «перетворення і переродження; руйнівної і водночас народжуючої сили» [2, с. 141]: *Неможливо слухати як кричать / І згорають у **вогні** ховрашки / Як розбігаються у різні боки миші / А **вогонь** на пару з війною / Наздоганяє і жиравє їх / Бо **вогонь** і війна ненаситні* [1, с. 39]; ми фіксуємо цю лексему як зброю, яка в руках наших захисників – це символ життя, боротьби, перемоги світла над темрявою, «сили; очищення від зла» [2, с. 141]: *Доведеться чекати ранку і перших променів сонця / Щоб пере-свідчитись / А доти тримати кругову оборону / Зберегти хоч тих що zostалися / Відсікати темряву **вогнем*** [1, с. 167].

Як показує досліджуваний матеріал, мовні символи-архетипи є потужними виражальними засобами відтворення воєнного життя в поезії Б. Гуменюка, значущим елементом утілення першооснов людського буття та самоідентифікації української нації в умовах новітньої історії.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк Б. Вірші з війни. Київ : «ДІПА», 2018. 192 с.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.
3. Поліщук Я. О. ARS MASACRAE, або про те, чи є поезія на війні. Слово і час. 2016. № 7. С. 3–9. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/158353/03-Polishchuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 25.11.2021)